

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ КЛАСТЕРІВ: НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

©2022 БАБАЄВ В. М., ВАСИЛЬЧЕНКО А. О., ДИМЧЕНКО О. В., РУДАЧЕНКО О. О.

УДК 334.764:332.135
JEL: A19; R12; R19

Бабаєв В. М., Васильченко А. О., Димченко О. В., Рудаченко О. О. Аналіз теоретичних підходів до ефективності діяльності регіональних кластерів: національні особливості

Інноваційна економіка як основа постіндустріального глобального розвитку ініціює якісні зміни в системі організації й управління бізнесом, яка повинна адаптуватися до постійно мінливих умов конкуренції на державному та міжнародному рівнях. Відповідно, господарюючі суб'єкти шукають нові форми взаємодії та беруть активну участь у сучасних інтегрованих структурах. Таким чином, на міжнародному рівні виникають різні стратегічні альянси, консорціуми, конгломерати та фінансово-промислові групи. На національному рівні формуються інтегровані кластерні структури, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності як окремих галузей національної економіки, так і країни в цілому. Кожне формування має функціонувати ефективно. Необхідно провести ряд досліджень для вимірювання й оцінки ефективності регіональних кластерних утворень. Метою статті є систематизація та вдосконалення підходів до оцінки ефективності регіональних кластерних утворень, що дозволить розробити нові підходи до оцінки ефективності, виявити нові види ефективності, розглянути показники та сформувати їх нові групи для оцінки ефективності функціонування кластера. Наукова стаття відображає аналіз теоретичних підходів до оцінки ефективності регіональних кластерів; розкриває методологію та етапи їх формування; надає різні підходи до визначення поняття «ефективність» у контексті сутнісної значущості цього поняття; забезпечує систематизацію підходів до оцінки ефективності кластерних утворень, заснованих на методах оцінки конкурентоспроможності, оцінки інноваційних проектів, розрахунку ключових показників і якісних методів. Виділено систему якісних критеріїв оцінки ефективності регіонального кластера, яка заснована на економічних, науково-технічних, соціальних та екологічних групах показників. Систематизовано підходи до визначення видів ефективності кластерних утворень і груп показників, які можуть бути використані для її розрахунку. Таким чином, дослідження є повним і завершеним. Однак слід враховувати, що не всі підприємства кластера можуть мати позитивну динаміку фінансово-господарської діяльності в різні періоди часу. У зв'язку з цим необхідно оцінити ефективність роботи структурних компонентів регіонального кластера в контексті впливу зовнішніх факторів і розробити стратегію їх розвитку, яка дозволить своєчасно виявляти структурні зміни показників, розробляти нові методи оцінки та переймати досвід розвинених країн.

Ключові слова: регіональні кластери, оцінка ефективності діяльності кластера, якісні критерії оцінки ефективності, інтегровані кластерні структури.

Табл.: 1. **Бібл.:** 14.

Бабаєв Володимир Миколайович – доктор наук з державного управління, професор, ректор Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4638-5263>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1868605/volodymyr-m-babayev/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56328723800>

Васильченко Анастасія Олегівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу і міжнародного менеджменту, Поліський державний університет (вул. Дніпровської флотилії, 23, Пінськ, 225710, Білорусь)

E-mail: vasilchenko.a@polessu.by

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8969-6611>

Димченко Олена Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри підприємництва та бізнес-адміністрування, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: dymchenkoov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8817-2517>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2062344/olena-v-dymchenko/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56088782800>

Рудаченко Ольга Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва та бізнес-адміністрування, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: polkin87@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9597-5748>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/4376405/olha-rudachenko/>

UDC 334.764:332.135

JEL: A19; R12; R19

Babayev V. M., Vasylichenko A. O., Dymchenko O. V., Rudachenko O. O. Analyzing the Theoretical Approaches to the Efficiency of Regional Clusters: The National Features

The innovative economy as the basis of post-industrial global development initiates qualitative changes in the system of organization and business management, which must adapt to the constantly changing conditions of competition at both the State and the international levels. Accordingly, economic entities are looking for new forms of interaction and are actively involved in the integrated structures of the present day. Thus, at the international level there are various strategic alliances, consortia, conglomerates and financial-industrial groups. At the national level, integrated cluster structures are being formed that contribute to increasing the competitiveness of both certain sectors of the national economy and the country as a whole. Each formation must function effectively. A number of studies be needed to measure and evaluate the efficiency of regional cluster formations. The article is aimed at systematizing and improving approaches

to assessing the efficiency of regional cluster formations, which will allow to develop new approaches to efficiency assessment, identify new types of efficiency, consider indicators and form new groups of them to assess the efficiency of the cluster. The scientific article reflects the analysis of theoretical approaches to assessing the efficiency of regional clusters; discloses the methodology and stages of their formation; provides different approaches to the definition of the concept of «efficiency» in the context of the essential significance of this concept; provides systematization of approaches to assessing the efficiency of cluster formations based on methods for assessing competitiveness, evaluating innovative projects, calculating key indicators and quality methods. A system of qualitative criteria for assessing the efficiency of the regional cluster is allocated, which is based on economic, scientific, technical, social and environmental groups of indicators. The approaches to determining the types of efficiency of cluster formations and groups of indicators that can be used to compute this efficiency are systematized. Thus, the research is completed and rounded. However, it should be borne in mind that not all cluster enterprises can have a positive dynamics of financial-economic activities in different periods of time. In this regard, it is necessary to assess the efficiency of the structural components of the regional cluster in the context of the influence of external factors and develop a strategy for their development, which will allow timely detection of structural changes in indicators, develop new methods of assessment and learn from the experience of developed countries.

Keywords: regional clusters, evaluation of cluster efficiency, qualitative criteria for evaluating efficiency, integrated cluster structures.

Tabl.: 1. **Bibl.:** 14.

Babayev Volodymyr M. – D. Sc. (Public Administration), Professor, Rector of O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4638-5263>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1868605/volodymyr-m-babayev/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56328723800>

Vasylichenko Anastasiya O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Marketing and International Management, Polesky State University (23 Dnieper flotilla Str., Pinsk, 225710, Belarus)

E-mail: vasilchenko.a@polessu.by

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8969-6611>

Dymchenko Olena V. – D. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Entrepreneurship and Business Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: dymchenkoov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8817-2517>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/2062344/olena-v-dymchenko/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56088782800>

Rudachenko Olha O. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Business Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: polkin87@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9597-5748>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/4376405/olha-rudachenko/>

Інноваційна економіка як основа постіндустріального світового розвитку ініціює якісні зміни в системі організації й управління бізнесом, який повинен адаптуватися до постійно мінливих умов у конкурентній боротьбі на державному та міжнародному рівнях. Відповідно, суб'єкти господарювання шукають нові форми взаємодії та активно включаються в сучасні інтегровані структури. Так, на міжнародному рівні з'являються різноманітні стратегічні альянси, консорціуми, конгломерати та фінансово-промислові групи. На національному рівні формуються інтегровані кластерні структури, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності як окремих галузей національної економіки, так і країни в цілому.

Кожне формування повинно функціонувати ефективно. Щодо виміру й оцінки ефективності регіональних кластерних формувань, необхідно провести ряд досліджень. Адже кожен актор кластера – це повноцінна самостійна господарча одиниця, та від ефективності функціонування кожного актора кластера залежить загальна ефективність. Окрім того, в різні періоди часу кожне підприємство може показувати різні результати фінансово-економічної діяльності, тому ефект функціонування кластера має синергетичну направленість, залежить від кожного актора та потребує аналізу і досліджень.

Темою кластеризації економіки серед вітчизняних вчених займалися: Горбик В. [1], Крайник О. [2], Шевченко А. [3], Грязев М. зі співавторами [4], Васильченко А., Димченко О. [5], Дмитирева Л. [6], Домбровский М. [7], Шаститко А. [8] та ін.

Теоретичні та інноваційні аспекти впливу кластерів на економіку були відображені в працях таких дослідників, як: А. Маршалл (A. Marshall) [9], М. Портер (M. Porter) [10], М. Енрайт (M. J. Enright) [11], А. Льош [12] та ін.

Однак до спільної думки щодо формування регіональних кластерів країни автори не дійшли, що і робить дослідження особливо актуальним.

Метою статті є систематизація та вдосконалення підходів до оцінки ефективності діяльності регіональних кластерних формувань, що дозволить розробити нові підходи до оцінки ефективності, визначити нові види ефективності, розглянути показники та сформувані нові групи показників оцінки ефективності функціонування кластерів.

Пристаючи до формування кластера, слід мати чітку та конкретну позицію за такими пунктами:

- ✦ мета формування кластера, його необхідність з точки зору безпосередніх ініціаторів (організаторів, учасників, місцевої бізнес-спільноти та органів влади);

- ✦ планований профіль діяльності майбутнього кластера, ключові компетенції його основних учасників;
- ✦ очікувані вигоди та переваги зацікавлених у формуванні кластера;
- ✦ майданчик, на якому буде сформований кластер;
- ✦ перелік суб'єктів, що утворюють організаційне ядро кластера;
- ✦ бажана організаційна форма кластера з точки зору досягнення обраної мети;
- ✦ сукупний потенціал учасників організаційного ядра кластера, його динаміка в середньостроковій перспективі (3–5 років) [13];
- ✦ коло організацій, які можуть скласти базу учасників кластера в діапазоні 1–3–5 років після початку його формування, чисельність учасників кластера в зазначеному діапазоні;
- ✦ напрями спільної діяльності та співпраці учасників кластера;
- ✦ організаційні, фінансові, трудові та інтелектуальні ресурси, необхідні на етапі формування та на етапі функціонування кластера.

З метою ефективного функціонування кластерного формування розглянемо теоретичні підходи до формування поняття «ефективність». Зокрема, у роботі М. Ніколаєва [14] наведено класифікацію підходів до його визначення:

1. Ефективність – це дія, яка здатна приносити результат. Даний підхід є найбільш загальним, де ефективність оцінюється як досягнення бажаного ефекту.
2. Ефективність – це результативність економічної діяльності, економічних програм і заходів, що характеризується відношенням економічного ефекту, результату до витрат ресурсів, факторів, необхідних для отримання цього результату. Даний підхід набув широкого поширення у фінансовій літературі, у загальному сенсі трактується як відношення результату, одержуваного від інвестицій, до їх обсягу.
3. Ефективність інвестицій у виробництво – результат від інвестування, який розділений в певному часовому інтервалі, що приносить ефект у вигляді коштів, які перебивають суму інвестицій (з урахуванням фактора часу). Вимірюється терміном окупності витрат, внутрішньою нормою прибутковості – розрахункової ставки відсотка, при якій капіталовкладення є окупною операцією, рентабельністю.

Існує безліч підходів до оцінки ефективності регіональних кластерів. Серед яких є такі:

1. Методи оцінки конкурентоспроможності, які засновані на оцінці факторів макро- та мікросередовища, що впливають на діяльність підприємств і регіону. Дані методи можуть

бути представлені матричними (SWOT, PEST, SNW, ADL) або графічними засобами з використанням математичного інструментарію. Всі вони засновані на порівнянні з еталонними показниками. У розрізі аналізу територіальних факторів конкурентоспроможності істотний внесок зробив М. Портер, який запропонував концепцію територіальної конкурентоспроможності країни (регіону), засновану на побудові «національного ромба», яка докладно описана в роботі [10].

2. Методи оцінки інвестиційного проекту можна умовно розділити на: прості та складні, кількісні та якісні.
3. Якісні методи передбачають оцінку індикаторів розвитку організації, які неможливо оцінити кількісними показниками (якість продукції, виробленої підприємствами кластера, широта та глибина товарного асортименту, застосування новітніх технологій та інновацій, диверсифікація виробництва, кваліфікація кадрів та ін.).
4. Методи розрахунку ключових показників, які займають центральне місце в ряду методик з огляду на простоту й ефективність. Вони засновані на розрахунку найважливіших показників функціонування кластера, які, своєю чергою, використовують показники діяльності регіону, розвитку галузей економіки та цільових груп кластера.

Система якісних критеріїв оцінки ефективності діяльності регіонального кластера формується завдяки економічному ефекту від збільшення продуктивності та впровадження інновацій, які, своєю чергою, можна представити за допомогою чотирьох груп показників:

- ✦ *економічних* (приріст обсягу продажів; поліпшення використання виробничої потужності; прибуток від поліпшення інфраструктури; прибуток від упровадження винаходів, патентів, ноу-хау; прибуток від ліцензійної діяльності; прибуток від спільної системи просування продукту; залучення інвестицій; поліпшення використання ресурсів (зростання продуктивності праці, підвищення фондовіддачі, прискорення ємності оборотних засобів та ін.);
- ✦ *науково-технічних* (збільшення питомої ваги нових інформаційних технологій; збільшення питомої ваги нових прогресивних технологічних процесів; підвищення коефіцієнта автоматизації виробництва; підвищення організаційного рівня виробництва та праці; підвищення конкурентоспроможності підприємств та їх продуктів);
- ✦ *соціальних* (приріст доходу учасників кластера; підвищення ступеня задоволення фізіоло-

гічних потреб учасників кластера; підвищення ступеня безпечності учасників кластера; підвищення ступеня задоволення соціальних і духовних потреб; збільшення робочих місць; підвищення кваліфікації персоналу; поліпшення умов праці та відпочинку; збільшення тривалості життя учасників кластера);

- ✦ *екологічних* (зниження викидів в атмосферу сфери, ґрунт, воду шкідливих компонентів; зниження відходів виробництва; підвищення та поліпшення ергономічності виробництва;

поліпшення екологічності випуску продуктів; зниження штрафів за порушення екологічного законодавства та інших нормативних документів).

Систематизуючи види ефективності функціонування кластера, можна зробити висновок про те, що її можна розглянути виходячи з різних аспектів. Деякі з них наведено в *табл. 1*.

Слід розуміти, що даний перелік не є вичерпним і потребує подальших досліджень.

Таблиця 1

Види ефективності функціонування кластера

Найменування виду ефективності	Загальна характеристика виду ефективності	Ефективність структурних одиниць кластера
1	2	3
Фінансово-економічна ефективність	Визначає результативність фінансово-господарської діяльності кластера, яка збільшується за рахунок динаміки зростання фінансово-економічних показників	Ґрунтується на розрахунку загальноприйнятих фінансово-економічних показників: <ul style="list-style-type: none"> – динаміка зростання рівня ліквідності структурних одиниць кластера; – динаміка зростання рівня фінансової стійкості структурних одиниць кластера; – динаміка зростання рівня ділової активності структурних одиниць кластера; – динаміка зростання рівня платоспроможності структурних одиниць кластера; – збільшення ринкової вартості компаній кластера тощо
Поточна ефективність	Пов'язана з поточною адміністративно-господарською діяльністю кластера. Акцент робиться на раціоналізації використання ресурсів і ступеня налагодженості функціональних зв'язків у рамках організаційної структури управління кластером. Дана ефективність складається із загальної результативності (у цілому по кластеру), а також результативності його структурних одиниць (підприємств-учасників)	До числа основних показників операційної результативності можна віднести: <ul style="list-style-type: none"> – динаміку зростання рівня продуктивності праці; – рентабельність основної діяльності; – динаміку зростання рівня прибутку; – динаміку зниження рівня витрат на функціонування кластера; – ступінь ефективного використання та завантаження окремих видів ресурсів та ін.
Соціокультурна ефективність	Являє собою кумулятивний ефект соціокультурного впливу окремих структурних елементів кластера та загальний ефект, що впливає на соціокультурний аспект дестинації	Вимірюється в проведених заходах даної спрямованості в кластері: <ul style="list-style-type: none"> – заходи, спрямовані на популяризацію галузевої приналежності кластера (туристичної, легкої промисловості тощо); – спонсорство та підтримка; – популяризація дестинації, в якій розташований кластер; – тематичні заходи з просування бренду та дестинації; – збільшення числа виставок, що проводяться на території дестинації; – зростання кількості культурних і громадських заходів, що проводяться на території кластера, тощо

1	2	3
Екологічна ефективність	Даний вид ефективності показує, наскільки діяльність кластерного формування впливає на екологічну складову регіону, зважаючи на популяризацію ідеї екологізації мислення споживачів, особливо з урахуванням синергетичного ефекту кластерного формування	До числа показників такого роду відносити: – ступінь забезпеченості рекреаційними зонами в розрахунку на одного жителя території (показник, що має регіональне значення); – динаміку зниження викидів і забруднення навколишнього середовища, що припадають на одного відвідувача; – динаміку рівня витрат на підтримку екологічної рівноваги всередині кластера; – рівень розвитку екологічної культури населення, а також відвідувачів кластера
Науково-технічна ефективність	Включає в себе необхідне програмне забезпечення та технічний супровід операційної діяльності кластерного формування	Включає ряд показників, таких як: – програмне забезпечення бізнес-процесів суб'єктів кластерного формування; – забезпечення супроводу при зміні функцій підприємств-учасників кластера; – прискорення показників бізнес-процесів підприємств; – позитивна динаміка продуктивності праці; – розробка нових програмних продуктів для суб'єктів кластерних формувань з метою оптимізації бізнес-процесів; – реінжиніринг бізнес-процесів і його технічний супровід тощо
Науково-дослідна ефективність	Ґрунтується на взаємозв'язку кластера з науково-дослідними й освітніми центрами в рамках спільно проведених наукових проєктів	До числа показників можна віднести такі: – зростання кількості та обсягів фінансування науково-дослідних з урахуванням як бюджетного фінансування, так і із залученням позабюджетних коштів за допомогою розвитку системи державно-приватного партнерства, можливість залучення як власних, так і зовнішніх експертів для виконання науково-дослідних робіт; – зростання кількості спільних публікацій у наукових виданнях, у т. ч. через багатосторонню кооперацію з провідними міжнародними науковими центрами та використання індексованих баз даних Scopus, Web of Science та ін.; – зростання кількості підготовлених професійних кадрів за участю представників кластера, що задовольняють потреби індустрії, запити внутрішнього та зовнішнього ринку праці та ін.
Інноваційна ефективність	Як окремого поняття даного виду ефективності не існує, однак за низкою проведених досліджень можна визначити інноваційну активність підприємств – учасників кластера, яка пов'язана з рівнем впровадження інноваційних технологій і продуктів у діяльність кластера	До основних показників слід відносити: – зростання кількості інноваційних продуктів, які щорічно впроваджуються на території кластера; – зростання кількості сучасних інформаційних програм і ресурсів, використовуваних у діяльності кластера, та ін.
Стратегічна (на державному рівні) ефективність	Даний вид заснований на сумарному кумулятивному ефекті від усіх перерахованих вище видів ефективності та може бути отриманий за допомогою обчислення інтегративного показника з урахуванням розробленої системи статистичних ваг в умовах конкретних кластерів	Виражається в ряді показників: – забезпечення впізнаваності дестинації, в якій розташований кластер; – популяризація галузевої приналежності кластера; – поширення інформації про технології та інновації, що застосовуються в кластері; – експортоорієнтованість та імпортозаміщення кластера

Крім того, для забезпечення ефективного функціонування регіонального кластера необхідно здійснювати спільне планування діяльності підприємств, виходячи із загальних цілей (місії кластера); провести декомпозицію цілей розвитку кластера на функціональні області, за які відповідають підприємства; розробити апарат планування та контролю досягнення кількісних і якісних параметрів цілепокладання (діаграма Ісікава Каору, метод «Дерево цілей», BSQ, SMART, OGTМ та ін.). Слід регулярно проводити оцінку досягнення показників фінансово-економічної діяльності підприємств (факторний, кореляційно-регресійний аналіз), ефективності діяльності організації (розрахунок одиничних, групових та інтегральних показників ефективності та якості продукції (PIMS, цикл PDCA, розробка горизонту планування, використання системи збалансованих показників). Все це необхідно для забезпечення безперебійного функціонування кластерної системи та забезпечення синергетичного ефекту.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ґрунтуючись на теоретико-методичній складовій і доповненій класифікації існуючих підходів до оцінки ефективності функціонування регіональних кластерів можна дійти висновку, що сукупність ефектів від діяльності підприємств позитивно впливає на економіку регіону, однак слід брати до уваги той факт, що не всі підприємства кластера можуть мати позитивну динаміку фінансово-економічної діяльності в різні періоди часу. У зв'язку з цим необхідна оцінка діяльності структурних складових регіонального кластера в розрізі впливу зовнішніх факторів і розробка стратегії їх розвитку, що дозволить своєчасно визначати структурні зсуви в показниках, розробляти нові методи оцінки та переймати досвід розвинутих країн. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горбик В. М. Кластеризація регіонів у державному управлінні їх природно-економічним потенціалом. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2018. № 3. С. 57–62.
2. Крайник О. Кластери як інструмент економічного розвитку регіону. *Науковий вісник*. 2010. № 5. С. 152–157.
3. Шевченко А. В. Концептуальні засади політики розвитку промислових кластерів у забезпеченні економічної безпеки України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2016. № 2. С. 250–258. URL: <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2016/61/pdf/250-258.pdf>
4. Грязев М. В., Васин С. А., Шахов А. Ю., Сидельников Ю. А. Региональные кластеры автотранспортных предприятий: инновационность и синергизм. *Региональная экономика: теория и практика*. 2012. № 7. С. 9–13.

5. Васильченко А. О., Димченко О. В. Аналіз економічної думки в розрізі передумов розвитку кластерних формувань у працях зарубіжних вчених. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2021. № 1. С. 6–17.
DOI: 10.32342/2074-5362-2021-1-30-1
6. Дмитриева Л. В. Проектирование институциональной среды инновационного кластера. *Региональная экономика: теория и практика*. 2014. № 5. С. 44–51.
7. Домбровский М. А. Методологические проблемы экономической кластеризации. *Проблемы современной экономики*. 2011. № 2. С. 241–245.
8. Шаститко А. Е. Кластеры как дискретная институциональная альтернатива управления транзакциями. *Научные исследования экономического факультета*. 2009. № 1. С. 26–43.
9. Marshall A. Alfred Principles of economics. The Macmillan Press Ltd, 1983. 363 p.
10. Porter M. The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003. Vol. 37. Iss. 6–7. P. 549–678.
DOI: <https://doi.org/10.1080/0034340032000108688>
11. Enright M. J. Why Clusters are the Way to Win the Game? *World Link*. 1992. No. 5. July/August. P. 24–25.
12. Леш А. Географическое размещение хозяйства / пер. с англ. Л. А. Азенштадта [и др.]; вступ. статья и ред. Я. Г. Фейгина. М.: Изд-во иностр. лит., 1959. 455 с.
13. Integral assessment and prognostication of national economy sectors potential / V. M. Babayev, M. K. Sukhonos, O. V. Dymchenko, et al. Riga, 2021. 204 p.
14. Николаев М. А. Оценка инвестиционных проектов. *Экономический анализ: теория и практика*. 2010. № 4. С. 8–14.

REFERENCES

- Babayev, V. M. et al. *Integral assessment and prognostication of national economy sectors potential*. Riga, 2021.
- Dmitireva, L. V. "Proektirovaniye institutsionalnoy sredy innovatsionnogo klastera" [Designing the Institutional Environment of an Innovation Cluster]. *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika*, no. 5 (2014): 44-51.
- Dombrovskiy, M. A. "Metodologicheskiye problemy ekonomicheskoy klasterizatsii" [Methodological Problems of Economic Clustering]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 2 (2011): 241-245.
- Enright, M. J. "Why Clusters are the Way to Win the Game?" *World Link*, no. 5. July/August (1992): 24-25.
- Gryazev, M. V. et al. "Regionalnyye klastery avtotransportnykh predpriyatiy: innovatsionnost i sinergizm" [Regional Clusters of Motor Transport Enterprises: Innovation and Synergy]. *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika*, no. 7 (2012): 9-13.
- Horbyk, V. M. "Klasteryzatsiia rehioniv u derzhavnomu upravlinni yikh pryrodno-ekonomichnym potentsialom" [Clusterization of Regions in the State Management of their Natural and Economic Potential]. *Derzhava ta rehiony. Seriya «Derzhavne upravlinnia»*, no. 3 (2018): 57-62.
- Krainyk, O. "Klasteriy yak instrument ekonomichnoho rozvytku rehionu" [Clusters as a Tool for Economic Development of the Region]. *Naukovyi visnyk*, no. 5 (2010): 152-157.

- Lesh, A. *Geograficheskoye razmeshcheniye khozyaystva* [The Geographical Location of the Economy]. Moscow: Izd-vo inostr. lit., 1959.
- Marshall, A. *Principles of economics*. The Macmillan Press Ltd, 1983.
- Nikolayev, M. A. "Otsenka investitsionnykh proektov" [Evaluation of Investment Projects]. *Ekonomicheskyy analiz: teoriya i praktika*, no. 4 (2010): 8-14.
- Porter, M. "The Economic Performance of Regions". *Regional Studies*, vol. 37, no. 6-7 (2003): 549-678.
DOI: <https://doi.org/10.1080/0034340032000108688>
- Shastitko, A. Ye. "Klastery kak diskretnaya institutsionalnaya alternativa upravleniya transaktsiyami" [Clusters as a Discrete Institutional Alternative to Transaction Management]. *Nauchnyye issledovaniya ekonomicheskogo fakulteta*, no. 1 (2009): 26-43.
- Shevchenko, A. V. "Kontseptualni zasady polityky rozvytku promyslovykh klasteriv u zabezpechenni ekonomichnoi bezpeky Ukrainy" [Conceptual Framework of the Industrial Clusters Policy Development in Ensuring Economic Security of Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 2 (2016): 250-258. <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2016/61/pdf/250-258.pdf>
- Vasylchenko, A. O., and Dymchenko, O. V. "Analiz ekonomichnoi dumky v rozrizi peredumov rozvytku klasternykh formuvan u pratsiakh zarubizhnykh vchenykh" [Analysis of Economic Thought in Terms of Prerequisites for the Development of Cluster Formations in the Works of Foreign Scholars]. *Yevropeyskiy vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 1 (2021): 6-17.
DOI: 10.32342/2074-5362-2021-1-30-1